

Posljednji dio *Životopisa*, u poglavlju *Pisac nije suvremenik Petra Berislavića i ne zna točno gdje je pokopan* (200-209), bavi se moralnim i tjelesnim portretom bana Berislavića. Budući da se u cijelome *Životopisu* naglašavaju upravo ti elementi, ovdje je iznesena sinteza svega navedenoga. Pisac *Životopisa* ne zna, naime, sljedeće činjenice: kako je Berislavić izgledao, gdje je pokopan i kako nije mogao biti bosanski ban jer se nakon 1476. godine ta funkcija ne spominje. Naglašava i Berislavićevo "bosansko" podrijetlo kao razlog njegove tjelesne snage. Potonji motiv "bosanstva" Vrančić nikada nije spominjao u svojim djelima, a i ono što pisac ne zna, on je vjerojatno znao.

Nakon detaljne analize teksta *Životopisa* autor zaključuje pitanje autorstva u maniri detektiva u poglavlju *Zašto je Fortis optužio Mrnavića?* (210-231). Smatra kako je Fortis svoju dramatičnu i neargumentiranu optužbu na Mrnavićev račun osmislio iz jednostavnoga razloga – on je plagirao Fausta Vrančića i njegovo djelo *Vita Antonii Verantii*. Smatralo se kako je moralni i intelektualni integritet Alberta Fortisa iznad onoga Ivana Tomke Mrnavića pa se Fortisova optužba pretvorila u "činjenicu." Međutim, u ovoj je knjizi znanstveno dekonstruirano takvo shvaćanje. Zanimljiv je i autorov osvrt na izvorište takvoga stajališta koje "se katkad dade obrazložiti jedino kolonijalnim stanjem duha u odnosu prema poziciji (talijanskoga – nap. A. B.) kolonizatorskog diskursa" (Palameta 2016: 211).

Knjiga završava posljednjim poglavljem *Zaključak/Conclusion* (232-258). Izneseno je šesnaest zaključaka u kojima je, u osnovnim crtama, sažeta cjelokupna knjiga. Humanistička latinština *Životopisa* stavlja uvjerljivost narativa ispred povijesnih činjenica. Dapače, stvarno se izjednačava sa zamišljenim kako bi se izgradio mitski lik Petra Berislavića. To se posebno ističe prilikom opisa njegove smrti gdje uzbudljivost i epski ambijent priče doživljava vrhunac. Autor odbacuje optužbe Alberta Fortisa jer po svim pokazateljima

pisac *Životopisa* može biti samo Ivan Tomko Mrnavić. Isto tako, detektivskom dedukcijom izvlači zaključak kako je Fortis zapravo plagijator jer je djelo *Vita Antonii Verantii* Fausta Vrančića praktički samo preveo s latinskoga na talijanski jezik i to predstavio kao svoje izvorno djelo.

Miroslav Palameta jasno i bitko pristupa pitanju autorstva djela *Vita Petri Berislavi*. Sveobuhvatnom intertekstualnom analizom *Životopisa* te uvidom u politički i društveni kontekst 16. i 17. stoljeća rasvjetljava već stoljećima poznatu problematiku. Djelo je iznimno po pitanju metodologije, sadržaja i jezično-stilskih karakteristika. Isto tako, ono nije predugo, a tekst je ugodan za čitanje. Sukladno iznesenome, knjiga se svakako preporuča za čitanje.

Ante Bećir

Ivana Horbec, *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015, 377 stranica*

Glavna tema ove knjige odnosi se na stvaranje i razvoj državnoga sustava javnoga zdravstva u hrvatskim zemljama pod habsburškom vlašću, točnije u Hrvatsko-Slavonskome Kraljevstvu i Vojnoj krajini tijekom 18. stoljeća. Taj proces autorica Ivana Horbec svrstava unutar konteksta prosvijećenoga apsolutizma tijekom kojega se na području Habsburške Monarhije počeo odvijati proces oblikovanja (proto)moderne društvene strukture. Kao sastavni dio toga procesa knjiga prati način na koji država preuzima ključnu ulogu u organizaciji i oblikovanju sustava javnoga zdravstva te postavljanju kriterija za obavljanje medicinske prakse. Pri ovoj analizi korištena je arhivska građa pohranjena u Hrvatskom, Austrijskom i Mađarskom državnom arhivu, kao i tadašnja zdravstvena zakonodavna regulativa. Kroz sedam po-

glavlja ove knjige razmatraju se razni problemi vezani uz okolnosti donošenja zakona usmjerenih prema uspostavi državne brige o zdravlju stanovnika, zatim promjene koje su nastupile provođenjem tih zakonskih regulativa te sama recepcija tih promjena. Pritom se razvoj državne uloge u zdravstvenim pitanjima na području hrvatskih zemalja svrstava u kontekst širih europskih povijesnih procesa.

Knjiga započinje *Predgovorom* (9-10) u kojemu se autorica osvrće na ozračje u kojemu pitanja vezana uz brigu države za zdravlje stanovnika postaju aktualna. Potom se u *Uvodu* (11-29) analiziraju konkretne okolnosti koje su dovele do razvoja javnoga zdravstva na području Habsburške Monarhije. U tome smislu autorica se ukratko osvrće na čimbenike koji su potaknuli habsburške vladare da državni aparat stave u službu javnoga zdravlja kao i na pojedine zakonske akte, među kojima se posebno ističe Opći zdravstveni pravilnik iz 1770. godine kojim je regulirano javno zdravstvo ugarskoga dijela Habsburške Monarhije. Povrh toga, u uvodnome se dijelu objašnjavaju središnja tema i sadržaj ove knjige, prikazuju izvori i literatura korišteni prilikom istraživanja te pojašnjavaju određeni pojmovi koji se javljaju u tekstu.

Prvo poglavlje ove knjige naslovljeno je *Protagonisti javnozdravstvene politike: država i teoretičari države* (31-47). U ovome dijelu čitatelji se upoznaju s teoretskim temeljima koji su omogućili razvoj javnozdravstvene politike u vrijeme prosvijećenoga apsolutizma. Prije svega to se odnosi na teoriju prirodnoga prava koja je vladaru dodijelila veću moć u državi, ali ujedno i obavezu da izgradi "državu blagostanja." Tu obvezu autorica dovodi u vezu s katedralističkom znanošću, koja upravo u to vrijeme doživljava procvat u Habsburškoj Monarhiji zahvaljujući utjecaju dvojice njezinih najvažnijih teoretičara – Johanna Heinricha Gottloba von Justija) i Josepha von Sonnenfelsa. Na taj način autorica demonstrira kako su ideje prirodnoga prava, katedralistike i prosvjetiteljstva pomogle formirati jednu koherentnu javnozdravstvenu

politiku države te potaknuti implementaciju reformi u tome smjeru.

U drugome poglavlju, *Institucionalni i zakonodavni okvir sustava javnoga zdravstva* (49-83), prikazuju se reforme koje su sredinom 18. stoljeća izmijenile upravnu strukturu Habsburške Monarhije, a posebno hrvatskih zemalja u njezinome sastavu. Autorica objašnjava kako je proširivanjem funkcija državne uprave i profesionalizacijom upravnoga mehanizma stvoreno uporište nužno za izgradnju sustava javnoga zdravstva. Izgradnja spomenutoga sustava promatra se kroz četiri faze: uspostava preventivnih mjera protiv zaraznih bolesti, izgradnja institucija javnozdravstvenoga sustava, zapošljavanje stručnjaka u javnome zdravstvu i stavljanje brige o javnome zdravstvu pod nadležnost centralne i lokalne uprave. Osim toga, opisuju se i prvi normativni akti koji su regulirali sustav javnoga zdravstva kao način na koji su političke institucije provodile odredbe usmjerene prema očuvanju zdravstvenoga stanja stanovništva.

Postaja prema kršćanskoj Europi: sanitarni kordon (85-120) naslov je sljedećega poglavlja ove knjige. U središtu pozornosti nalazi se Sanitarni kordon – kompleksni sustav straža, karantena i obavještajne infrastrukture izgrađen na dugoj granici Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva. Upravo je zbog svoje velike uloge u protuepidemijskoj zaštiti Monarhije Sanitarni kordon tijekom 18. i 19. stoljeća izvršio snažan utjecaj na razvoj javnoga zdravstva, osobito na hrvatskome području. Autorica detaljno opisuje uspostavu i funkcioniranje Kordona s posebnim naglaskom na način rada karantena. Važno je istaknuti da se funkcioniranje Sanitarnoga kordona ne sagledava samo iz zdravstvenoga aspekta nego se uzima u obzir i gospodarski aspekt. Drugim riječima, razmatra se je li taj sustav predstavljao financijsko opterećenje za državnu blagajnu u smislu troškova održavanja i utjecaja na trgovinu ili se možda radilo o financijski isplativome ulaganju.

S razvojem sustava javnoga zdravstva u Habsburškoj Monarhiji javila se i potreba za boljim obrazovanjem djelatnika u tome sustavu, o čemu je riječ u poglavlju *Medicinsko obrazovanje: kontinuitet i reforma* (121-164). Reforma medicinskoga obrazovanja može se pratiti na primjeru Medicinskoga fakulteta Sveučilišta u Beču, koji je 1749. godine reorganiziran na inicijativu liječnika Gerarda van Swietenena te odobrenjem vladarice Marije Terezije. Proučava se i kako su novi temelji medicinskoga obrazovanja, postavljeni u Beču do osamdesetih godina 18. stoljeća, utjecali na razvoj medicinskoga školovanja u Zemljama Krune Sv. Stjepana, a posebno se analiziraju problemi vezani uz obrazovanje medicinskih stručnjaka na području civilne Hrvatske i Slavonije. Spomenute reforme promijenile su ne samo funkciju medicinskih obrazovnih institucija, koje postaju mjesta vrhovne kontrole svih medicinskih praktičara u zemlji, nego i akademski te društveni položaj samih medicinskih stručnjaka, što se može uočiti na primjeru kirurga.

U poglavlju *Liječnici, kirurzi, ljekarnici i primalje u službi javnosti* (165-204), nastavlja se s pojašnjavanjem promjena koje su zahvatile medicinske praktičare profesionalizacijom njihove struke. U tome kontekstu četiri osnovne kategorije medicinskih praktičara – točnije liječnici, kirurzi odnosno ranarnici, primalje i ljekarnici – promatraju se u novoj ulozi javnih službenika odgovornih vladaru i državnim institucijama, ali i javnosti. Prvi dio ovoga poglavlja posvećen je proučavanju fenomena nadriliječništva u pojedinim hrvatskim krajevima pod habsburškom vlašću te isticanjem razlika u medicinskoj djelatnosti između ruralnih krajeva i urbanih sredina kao i krajiškoga područja. Zatim se na temelju suvremenih pravilnika i putopisa analiziraju promjene koje su nastupile profesionalizacijom liječničkoga “zanata.” Prije svega, nastoji se otkriti na koji se način promijenio javni autoritet medicinskih stručnjaka zaposlenih u javnoj službi kao i njihov materijalni odnosno društveni položaj.

Reforme na području javnoga zdravstva nisu promijenile samo položaj, ulogu i percepciju medicinskih djelatnika nego i samih medicinskih ustanova, što se detaljno obrađuje u poglavlju *Hospitali i bolnice* (205-225). Autorica najprije prikazuje organizaciju zdravstvenih ustanova za skrb siromašnih i bolesnih na prostoru Vojne krajine te civilne Hrvatske i Slavonije, a zatim objašnjava na koji je način uspostava državne kontrole nad tim ustanovama izmijenila njihovu djelatnost. Koristeći pojam “medikalizacije” autorica opisuje sekularizaciju bolnica i sličnih ustanova koje od ustanova milosrđa, segregacije ili rehabilitacije u razdoblju prosvijećenoga apsolutizma postaju mjesta liječenja, učenja i znanosti, što se ilustrira na primjeru klinika. Važan segment toga reformskog procesa predstavljala je diferencijacija između socijalne i zdravstvene skrbi. No, razmatraju se i negativne posljedice otvaranja bolnica širim krugovima javnosti, među kojima se navodi pretvaranje siromašnijih slojeva u objekte proučavanja kao i njihovo poticanje na nerad, zatim gubitak društvenoga prestiža kod pripadnika imućnijih slojeva te financijsko opterećenje za državu.

Posljednje poglavlje ove knjige, *Koncept Medicinske policije* (227-239), usredotočeno je na način na koji je država odnosno vladar preko organa kontrole vodila brigu o zdravlju stanovnika u kontekstu misije apsolutističke države da osigura opće dobro i napredak u korist cjelokupnoga stanovništva. Prvi dio poglavlja objašnjava koncept “medicinske policije” te ga povezuje s težnjama prosvijećenoga apsolutizma kao i s kameralističkim načelima. Razvoj medicinskih znanosti i uloga države u formiranju sustava javnoga zdravstva dovodi se i u vezu s pojmovima reda i kontrole. Kontrola nad ljudskim tijelom nužno je označavala i uspostavu kontrole nad prirodom koja okružuje i vrši utjecaj na to tijelo, a to je uvjetovalo istraživanje, bilježenje podataka i njihovu klasifikaciju. U tome smislu autorica prati razvoj medicinske topografije i medicinske statistike. Još jedna važna značajka kojoj je posvećena pozornost

odnosi se na prosvjećivanje naroda, odnosno iskorjenjivanje praznovjerja i prihvaćanje novih modernih medicinskih metoda. U tome procesu veliku su ulogu odigrali autori popularnih publikacija o medicinskim temama, poput liječnika Varaždinske županije Ivana Krstitelja Lalangua.

U *Zaključku* (241-246) se ukratko rezimiraju teme koje su se obrađivale u poglavljima ove knjige. Navode se ključne prekretnice u razvoju sustava državnoga javnog zdravstva kakav se zadržao do današnjih dana te se ocjenjuje razina izgradnje sustava javnoga zdravstva u Habsburškoj Monarhiji u usporedbi s drugim dijelovima ranonovovjekovne Europe. Razmatra se u kojoj je mjeri implementiranje sustava javnoga zdravstva bilo uspješno u zemljama Monarhije s posebnim osvrtom na Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo. Koncept državnoga preuzimanja brige o javnome zdravstvu sažima se u nekoliko razina, a posebno se sagledavaju te razine u hrvatskim krajevima pod habsburškom vlašću. Iako na samome kraju autorica ističe i paradokse koje su zdravstvene reforme prouzročile, poput pristupa pacijentu koji je postajao više standardiziran a manje individualan, kao krajnji zaključak iznosi tvrdnju da je svim reformama na području Habsburške Monarhije zajednička crta bila korisnost (*utilitas*).

Knjiga također sadrži dio naslovljen *Pri-lozi* (249-323), u kojemu se mogu pronaći prijevodi izvornih pravilnika korištenih u ovome istraživanju. Riječ je o Općemu zdravstvenom pravilniku iz 1770. godine, nadopuni navedenoga pravilnika iz 1773. godine te Uputama za županijske fizike i kirurge na području Ugarske i pripadajućih zemalja, koje su objavljene 1786. i 1787. godine. Na samome kraju nalazi se još rubrika *Literatura* (325-341), koja sadrži popis korištene arhivske građe, objavljenih izvora i suvremenih spisa te sekundarne literature kao i *Summary* (343-354) na engleskome jeziku, zatim *Kazalo* (355-375) s osobnim imenima te geografskim i općim pojmovima te *Bilješka o autorici* (377).

Zaključno, može se ustanoviti da je riječ o izuzetno vrijednome djelu koje prikazuje jedan manje poznati segment hrvatske, kao i opće europske, povijesti. Na vrlo detaljan način autorica prikazuje korijene i uzroke razvoja javnoga zdravstva na habsburškim, a ujedno i hrvatskim prostorima, zatim način na koji su javnozdravstvene reforme bile provedene, ali i kako su bile prihvaćene. Primjer državne brige o zdravlju stanovnika nužno potiče na daljnje razmišljanje i propitivanje načina na koji apsolutističke države mogu biti percipirane te u kojoj je mjeri državni interes bio usmjeren prema dobrobiti njezinih stanovnika kao i koje su posljedice te, naizgled pozitivne, mjere mogle imati na zemlje, institucije i stanovnike.

Juraj Balić

Kristina Puljizević, *U ženskim rukama. Primalje i porođaj u Dubrovniku (1815-1918)*, Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2016, 268 stranica

Porođaj je središnji događaj u ljudskome životu. Njime je u prvi plan stavljena žena – rodilja koja donosi na svijet novi život i primalja koja je ključna za uspješan porod. Budući da obuhvatno istraživanje porođaja i primalja nije bilo predmet zasebnih povijesnih istraživanja, knjiga Kristine Puljizević predstavlja novitet u okviru hrvatske historiografije. Temelj knjige čini doktorska disertacija nastala u sklopu studija “Povijest stanovništva,” vrijednost koje je prepoznao Zavod za povijesne znanosti HAZU-a u Dubrovniku uvrstivši ju u popis svojih izdanja. U skladu sa znanstvenim pristupom postavljen je niz istraživačkih pitanja na koje je autorica odgovore potražila u izvorima raznolike provenijencije – od sudskih spisa i matičnih knjiga do državnih i općinskih zakona, uredbi i pravilnika. Čitatelje